

Arvid och Sven
Hjertligen på gemensam
födelsedag. Tills. förf.

ERIK SPENS:

Fideikommissarierna till Engelholm

Biografiska skisser

"Först skall min äldste son Axel Spens hafva Engelholmsgodset med alla derunder liggande hemman och lägenheter, afvel och husgeråd, som der kan finnas, som fils de commiss, son efter son . . .". Så skrev Beata Bonde, änka efter riksrådet greve Jakob Spens, i sitt testamente den 9 mars 1728. I detta åberopar hon "den fullkomliga makten, som jag hafver i anledning af min sal. herres efterlämnade testamente", samt förklarar vidare att "så vill jag hafva det allt efter min död så förhålla skall, som jag det ordinerat hafver, och skulle någon utaf mina barn intet vara nöjder med denna min disposition, det jag intet förmodar, så skall han vara sin lott förlustig och densamma säljas och gifvas till de fattiga uti det höfdingadöme, hvarest lotten är belägen". Med denna handling instiftades Engelholms fideikommiss, som skulle äga bestånd i närmare 240 år.

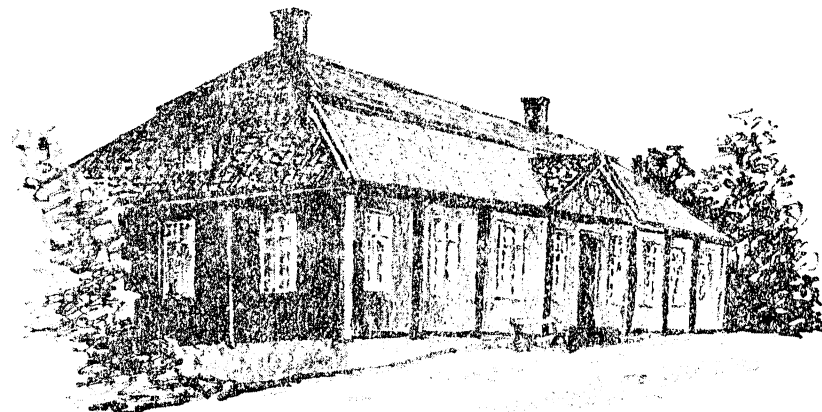
1. Om Beata Bondes förtroende för sin äldste son vittnar en annan bestämmelse i testamentet: "Sedan är min vilja att min sjukliga dotter Beata skall blifva hos min äldste son Axel Spens på Grensholmen, som henne väl och faderligen skall underhålla, såsom han det för Gud kan försvara, hvar emot han disponerar denna min dotter Beata Spens hela lott i hennes lifstid,

utan att göra därför till någon redo eller räkenskap, hvarken medan hon lefver, eller efter hennes död . . .”

Axel Spens var vid sitt tillträde av fideikommisset generalmajor och chef för Västgöta kavalleriregemente. Han var född 1681 och alltså ett år äldre än Karl XII. Han hade varit en av dennes livdrabanter och hade från det stora kriget en lång meritförteckning. Den börjar med den stora segern vid Narva, då han blev sårad, och slutar nio händelserika år därefter med nederlaget vid Poltava, som för den 28-åriga överstelöjtnanten följdes av den långa fångenskapen. Enligt en släktradition, som redovisas i 1907 års släktalbum, skulle han ha rymt och uppehållit sig med "sadelmakeriarbete under försök att närma sig fäderneslandets gränser" men inte lyckats "till följd av starka efterspaningar och vidriga öden, hemkomma förrän 1722 eller efter fredsslutet". På Engelholm förvarades också länge en sadel, som han skulle ha tillverkat. Några handlingar på ryska och tyska språken i Kungl. bibliotekets handskriftsamling synes emellertid ge en annan bild av vad som hänt. Enligt dessa koncept till memorial, dagtecknade i januari och maj 1721 samt ingivna till hovdomstolen i Moskva, försvarar han sig mot anklagelsen att ha haft del i majoren Per Silfversparres "eskapering" samt besvärar sig över att han inspärrats bland "med kedjor belagda missdådare". Om hans hemkomst berättar en i Vånga socken upptecknad tradition, att han oväntat kommit vandrande till Grensholmen en sommarkväll samt bett en av gårdens pigor, som mjölkade korna "i hagen vid oxlarna", att få litet mjölk, vilket hon vägrat främlingen. Efteråt skall han ha berömt henne för att hon var rädd om vad som tillhörde hennes husbonde.

Som chef för Västgöta kavalleriregemente bodde Axel Spens till en början på Orrholmens översteboställe ej långt från Falköping, d. v. s. den egendom som hans farfars far ambassadören och generalen Sir James Spens fått som friherrskap av Gustaf II Adolf men som hans far förlorat i den stora reduktionen. Småningom fick Axel Spens byta Orrholmen som boställe mot Götala, där han "med stor kostnad uppförde ny karaktärsbyggnad med flyglar, stall och ridhus". De två flyglarna på Engelholm, som på gavlarna är försedda med årtalet 1734, har Axel Spens låtit bygga. De är troligen liksom ekonomibyggnaderna på Grensholmen uppförda av byggnadskunniga dalkarlar, som han anlitade. Huvudbyggnaden på Engelholm är äldre än flyglarna och kan ha varit uppförd före 1708, då hans far förvärvade egendomen. På Grensholmen "uppbyggde" Axel Spens "det ena stenhuset efter det andra" åt sina underhavande, medan "han sjelf bebodde endast ett par rum i det gamla trädhuset". Om Axel Spens brukar berättas att han, från krigen van vid umbäranden av alla slag, ännu vid framskriden ålder aldrig sov i eldat rum.

Axel Spens utnämndes 1737 till chef för livregementet till häst, över vilket regemente hans far under flera år av det stora kriget fört befälet. Vid sin avgång från chefskapet för Västgöta kavalleriregemente skänkte

Engelholm.

Axel Spens nya värjor till samtliga officerare och underofficerare. Gåvan tillkännagavs genom en skrivelse till tjänstgörande majoren och ur denna skrivelse skall här återges följande:

Fast gåvan i sig själv är ringa så fröjdar mig det att hon är en ryttares förnämsta gevär och värn, den jag önskar måtte vara i Edra händer, när Rikdens allmänna tjänst det kräver, som fordom Edra förfäder de gamla Göters svärder, vilka intet folk kunde emotstå, förrän det götiska blodet blev igenom tidens längd av några hundra år och landets överflöd, som de intagit och besutto, alldeles ombytt och förändrat. Kunna vi i enighet bevara oss från all lättja och veklighet, så lärer ännu Göta hjärtan bo i Svea kroppar, det jag innerligen önskar, som är så länge blodet rinner i mina ådror.

Allas Eder trogne tjänare A. Spens.

Han kom att spela en mer och mer framträdande roll vid riksdagarna. Redan vid 1723 års riksdag blev han invald i det mäktiga sekreta utskottet. År 1726 ingav han ett memorial, i vilket han föreslog att adeln vid riksdagar skulle representeras genom provinsdeputerade. Förslaget föll men väckte livlig debatt. Hans far hade i rådet tillhört dem som slutit upp kring Arvid Horn men Axel Spens var ej nöjd med dennes försiktiga politik. Vid 1738 års riksdag var Axel Spens ifrågasatt som lantmarskalk men avböjde till förmån för Carl Gustaf Tessin, som också blev vald. Axel Spens blev emellertid själv åter invald i sekreta utskottet. De elektoror som hade att "efter ed och samvete förrätta Råds-vahlet" anmälde senare under riksdagen, att de icke i tid hunno bli färdiga med förslag bl. a. på grund av att de "sig ej förestält" att Axel Spens skulle, som han gjorde i ett memorial, begära att ej bli uppförd på förslag. Vid påföljande riksdag — den krigiska

riksdagen 1740—41 — blev Axel Spens även medlem av s. k. sekretissimum, som bestod av fyra av utskottets ledamöter och tre riksråd och som betecknats såsom den egentliga verkstaden för krigspartiets planer. Han började emellertid inse olägenheterna av ett fredsbrott och avsåg sig snart uppdraget. Vid 1742—43 års riksdag, då han på nytt var ledamot av sekreta utskottet, räknades han bland mössornas ledare. Han hörde till dem som hävdade, att dödsdomen över generalen Charles Emil Lewenhaupt grundade sig "på lag och förordningar" samt att vid domen skulle "bero och förblifva", d. v. s. att den skulle gå i verkställighet.

Under kriget förde Axel Spens befälet över observationsarmén norr om Stockholm. I augusti 1743 blev han utnämnd till generallöjtnant och kommanderande chef i Skåne. Det befarade kriget mot Danmark kom dock aldrig till stånd. Dessförinnan hade emellertid Axel Spens deltagit i militära operationer av annat slag. Under dalupproret maj—juni samma år hade han fått återtaga befälet över delar av Västgöta kavalleriregemente, som kommanderats upp till Stockholm. En skvadron av regementet, som hade order att attackera dalkarlarnas högkvarter, hade ställts upp vid Jakobs kyrkogata, som till en del hölls av dalkarlarna. De hade en kanon "planterad" och riktad "gatan utåt, där" hans brorson dåvarande ryttmästaren Gabriel Spens "satt med sin skvadron". Kavalleriets avancemang hade framkallat nervositet bland dalkarlarna och en av dem tänkte på kanonen men kulan gick över ryttarnas huvuden. En officer red omedelbart fram och sköt ner bonden, varpå dalkarlarna gav kavalleriet en salva. När dessa skott hördes på det nedanför liggande torget, avgav dalkarlarna även där en salva. I samband med skottväxlingen fick Axel Spens hästen skjuten under sig. Två norrifrån kommande regementen — Upplands och Västmanlands regementen — vägrade att ge eld mot dalkarlarna, varav flera ägnade sig åt att massakrera den skjutna hästen, och livregementet till häst, som skulle angripa från Skeppsbron men som till stor del bestod av manskap från nämnda två landskap, gjorde helt om. Västgöta kavalleri och Älfsborgs regemente lydde emellertid order och dalkarlarnas motstånd bröts.

En tradition från Vånga socken berättar att den upproriska stämningen under våren spritt sig även bland de dalkarlar som Axel Spens anlidade för sina byggen på Grensholmen. När budet kom om marschen mot Stockholm, hade de samlats för att avtåga och ansluta sig till sina medbröder. Axel Spens skulle emellertid ha erbjudit sig att omedelbart ställa upp med gårdens folk och leverera batalj, så att de skulle slippa gå den långa vägen. Efter detta anbud och ytterligare förmanande ord hade dalkarlarnas planer på att lämna Grensholmen fått förfalla.

I ett brev 1735 med diverse familjeskvaller skrev statssekreteraren Gustaf Boneauschiöld, att "Axell Spens menar man vara förlåfwad med fröken Bonde", varmed avsågs den då 25-åriga Margareta Bonde. Båda förblev emellertid ogifta. Axel Spens avled i februari 1745 och hans kista nedsattes

i det spensiska gravvalvet i Östra Skrukeby kyrka, till vilken socken Grensholmen då hörde.

2. Beata Bonde hade i sitt testamente föreskrivit, att "skulle min äldste son Axel Spens dö utan manliga arfvingar, så skall en utaf min yngste sons söner, förutan den äldste, åt hvilken min son Axel Spens det vill gifva, hafva godset Engelholm som fils de comiss, son efter son . . .". Hennes yngre son — överhovjägmästaren Carl Gustaf Spens — hade fyra söner, av vilka emellertid den yngste dog samma år som sin farbror. Den äldste av dem var enligt testamentet utestängd från rätten till Engelholm, eftersom han efter sin far skulle få övertaga Höja fideikommiss i Uppland. Gabriel Spens — den näst äldste av bröderna — blev därför den nye fideikommissarien till Engelholm. I ett försök att skipa rättvisa mellan de tre bröderna instiftade deras far 1746 som ytterligare fideikommiss för Gabriel — när Engelholm ansågs mindre värdefullt än Höja — Norrums egendom i intilliggande Börrums socken samt för den tredje sonen Fredrik Gustaf den i Södermanland belägna egendomen Skiringe.

På Engelholm efterträddes karolinen av den blivande gustavianen. Axel Spens har betecknats som krigare och politiker. Beträffande Gabriel Spens kan man använda beteckningen krigare och hovman. I ett avseende skulle emellertid Gabriel Spens göra en politisk insats. Han hörde till dem som slöt upp kring Gustav III, då denne genom sin första statsvälvning avslutade den s. k. frihetstiden. De två fideikommissariernas förnamn har båda hämtats från Oxenstierna-ätten. Axel Spens fick namn efter sin farfar, som dött av sår i Karl X Gustafs polska krig och som i sin tur fått sitt dopnamn efter faderns gode vän och sin blivande förmyndare rikskanslern Axel Oxenstierna. Som andre sonen hade Gabriel enligt tidens sed fått sitt förnamn efter sin morfar, som var sonson till Axel Oxenstiernas bror riksdrotsen Gabriel Oxenstierna. Liksom farbrodern skulle Gabriel Spens förbli ogift. Porträtt av dem båda ingår i porträttsamlingen på Engelholm.

Både Gabriel och hans äldre bror Jakob bedrev i slutet av 1720-talet studier i Uppsala. Under denna tid blev de invecklade i en remarkabel rättegång mellan biskopsdottern Greta Benzelia och hennes man akademisekreteraren Anders Norrelius. Den unga fruns frigjorda sätt att umgås med studenter skulle nog även i våra dagar ha väckt uppmärksamhet och den 50-åriga äkta mannen hyste svåra misstankar mot de båda bröderna. Men innan slutlig dom hann falla, hade dessa misstankar riktats mot annan person och även förbytts i visshet. Då hade emellertid Gabriel Spens lämnat Uppsala.

När Gabriel Spens tillträdde Engelholms fideikommiss, hade han liksom farbrodern en mycket kvalificerad militär tjänstgöring bakom sig. Han började denna tjänstgöring vid livgardet och blev 1732 — 19 år gammal — fänrik vid Dalregementet. För honom därefter utfärdade fullmakter finns i behåll. Enligt den första av dessa — skriven på pergament med texten

på latin — utnämndes han av Stanislaus av Polen till kapten vid dennes dragonregemente. Liksom flera andra svenska officerare deltog han i polska tronföljdskriget och blev 1734 sårad vid beläringen av Danzig. Nästa fullmakt är utfärdad på franska språket året därefter och under-tecknad av Stanislaus svåger Ludvig XV av Frankrike. Ännu ett år senare fick Gabriel Spens sällskap med sin nio år yngre broder och båda bröderna tjänstgjorde vid det berömda regementet Royal Suédois. Tre år därefter synes båda bröderna ha återkommit hem och följande år utnämndes Gabriel Spens till ryttmästare vid Västgöta kavalleriregemente samt bevistade fälttåget i Finland 1741—42. Den nyblivne fideikommissarien fick 1745 börja en tjänstgöring av annan art. Han utnämndes då till korpral vid livdrabantkåren till häst, vilken kår var fördelad på sex korpralskap, som i tur och ordning gjorde vakttjänst hos kungen. Fyra år senare fick han emellertid tillfälle att utbyta denna tjänstgöring mot mera krävande upp-gifter. Han förband sig 1749 att uppsätta ett i Tyskland värvat infanteri-regemente, det s. k. Spensiska regementet som garnisonerades i Stralsund och vars chef han blev.

Hans far överhovjägmästaren hade 1720 avsänts till franska hovet för att notificera Fredrik I:s upphøjelse på tronen. Vid dennes död 1751 fick Gabriel Spens liknande uppdrag samt avsändes i särskild beskickning till danska och preussiska hoven och till hertiginnan av Holstein-Eutin för att under sedvanliga högtidliga former notificera dödsfallet och Adolf Fred-riks tronbestigning.

Några få år därefter blev Pommern skådeplatsen för Sveriges nästa krig. Gabriel Spens förde under de sex krigsåren befäl över sitt regemente samt var dessutom de sista åren kommandant i Stralsund. Beträffande de adliga officerare som gjorde tjänst har påtalats att många av dem med eller utan permission reste hem för att deltaga i riksdagsförhandlingarna. Gabriel Spens har framhållits som ett undantag.

Ett par år efter det detta föga ärofulla krig avslutats utnämndes Ga-briel Spens till chef för Närke-Värmlands regemente. Ungefär samtidigt uppfördes han på riksrådsförslag och bevistade även 1766 års riksdag. Som regementschef fick Gabriel Spens ombesörja vakttjänsten vid hovets besök vid den då populära Loka brunn. Den genom 1772 års statsvälvning införda författningen skrevs av Gustav III under en sejour vid denna brunn. Omedelbart efter statsvälvningens lyckliga genomförande anförtröddes Gabriel Spens det viktiga befälet över alla trupper i Värmland. Både Gab-riel Spens och hans yngre bror, som då var major vid Västgöta-Dals re-gemente, fick mottaga bevis på den kungliga nåden. Året efter statsvälv-ningen utnämndes Gabriel Spens till general av infanteriet och hans bror blev en av de första kommandörerna av den nyinstiftade Vasaorden, en grad som begränsats till åtta innehavare. Bland Gabriel Spens' många full-makter och ordensbrev finns också ett brev från kungen i mars 1774. I brevet berättas att Gabriel Spens anhållit om avsked men på kungens

"persuasion derifrån afstått". I brevet förklarar sig kungen benägen att "för Eder göra undantag i den allmänna Författningen om Accordenes afskaffande, i anseende till Eder för Oss visade utmärkta nit samt Edra långliga och berömmeliga tjenester". Å brevet har kungen egenhändigt tecknat: "Rätt väl affectionnerade Gustaf". Men avskedet skulle dröja. I stället blev Gabriel Spens två år senare utnämnd till fältmarskalk och förlänades kort därefter serafimerorden, då han signifikativt nog anlade valspråket "Pro rege et patriae" (För kung och fosterland). Vid drott-ningens kyrktagning efter Gustaf Adolfs födelse 1778 utdelades för första gången excellensvärdigheten till andra än rådsherrar och Gabriel Spens tillhörde de fem utvalda grevar som erhöi den nya titeln "En av Rikets nerrar".

Gabriel Spens fick sitt avsked 1779. Han tillbragte sin sista tid på Engel-holm, där man ännu anser sig kunna se spår efter den s. k. "sjuglasvägen", d. v. s. den väg över gårdens ägor på vilken den gamle excellensen skulle ha gjort sin dagliga promenad i vagn förspänd med fyra hästar. Vissa delar av inredningen — målningen å gavelväggen i det blå kabinettet samt även dörröverstycken liksom en kakelugn med blomdekor i salen — anses ha tillkommit under tid, då Gabriel Spens innehade Engelholm. Han avled på sin gård i september 1781.

3. Beata Bonde avslutade sitt testamente med att förmana "Eder alla mina älskeliga barn, att I lefven som kjära syskon och låter aldrig någon afvund eller osämja komma Eder emellan utan i all gudfruktighet älsken hvar-andra". Hennes önskan om sämja och enighet blev inte respekterad, då den tredje fideikommissarien skulle tillträda. Släkten bestod då av Jakob Spens' ende kvarlevande son lagmannen Carl Gustaf Spens, som innehade Höja fideikommiss, samt Fredrik Gustaf Spens och dennes två söner. Mellan lagmannen och hans farbror fördes vidlyftiga rättegångar och slut-resultatet blev att Fredrik Gustaf Spens tillträdde Engelholms fideikom-miss efter sin bror under det att hans eget fideikommiss Skiringe såldes och köpesumman delades mellan honom och brorsonen. Den på Fredrik Gustaf Spens fallande andelen placerades med fideikommissrätt i viss del av den av honom med sin hustru friherrinnan Ulrika Eleonora Falken-berg af Trystorp förvärvade egendomen Börstorp, belägen strax norr om Mariestad. Fredrik Gustaf Spens — som fått sitt första förnamn efter Fredrik I och också själv alltid skrev sig Friedrich — hade även ägt Ökna egendom i Södermanland, som han jämte sina bröder övertagit av sin styvmoder Beata Jacqueline Ribbing och efter lösen blivit ensam ägare till. Enligt en Ökna-tradition skall han ha ruinerat sig på uppförandet av en ny huvudbyggnad av sten. Arvet efter brodern bör därför ha varit välkom-met för honom. Han fortsatte emellertid att bygga. Inte långt från Börs-torps slott lät han på egen bekostnad under åren 1784 och 1785 uppföra Enåsa kyrka. Till den äldre kyrkan hade han den 30 september 1781

skänkt två klockor, som sedan upphängdes i den nya kyrkans torn. Enligt inskription å klockorna betecknade han sig som "Herre till Börstorp och Engelholm". På Engelholm tycks inte finnas några spår efter hans byggintresse.

Fredrik Spens' militära meriter har redovisats på följande knapphändiga sätt:

Bevistat en belägring och 2ne bataljer i fransk tjänst. Sedan i Hessen fången hos de kejsarliga. I svensk tjänst varit i bataljen vid Villmanstrand, förd fången till Viborg och Kexholm, så utlöst, tjänstgörande i aktionen vid Korpoström vid Aland. Kommenderad i Dahle och Danska fejden.

Jakob Magnus Sprengporten — känd för sina åtgöranden vid 1772 års revolution — berättar i sina ej helt tillförlitliga minnen att han, då han begärt entledigande från chefsskapet för livgardet, på fråga av kungen vem denne skulle sätta i hans ställe föreslagit sin äldre bror eller Fredrik Spens, vilka båda varit officerare vid gardet. Om kungens reaktion på detta förslag har Sprengporten antecknat: "Men detta behagade honom intet, han vore bland annat ej så hemmastadd med dem . . ." Någon ytterligare militär befordran fick inte Fredrik Spens. Men han fick kortare förordnande att tjänstgöra som vice landshövding i Skaraborgs län samt belönades 1786 med landshövdingens namn, titel och värdighet.

Fredrik Spens avled 1795. Han är jämte sin hustru gravsatt i valvet under koret till den kyrka han själv låtit uppföra.

4. För första gången överfördes fideikommissrätten från far till son. Den nye fideikommissarien Carl Gabriel Spens var född 1751. Han hade börjat sin militära bana vid Närkes och Värmlands regemente kort efter det farbrodern blivit chef för detta regemente samt hade blivit utnämnd till kapten ett par år innan farbrodern fick sitt avsked. Knappt tio år senare tog också Carl Gabriel Spens avsked från sin tjänst. Som tämligen nybliven kapten hade han gift sig på Julita gård i Södermanland med friherrinnan Ulrika Augusta Palbitzki. Efter faderns död bodde han med sin familj på Börstorp och längderna berättar att han och hans grevinna samt de båda äldre dottrarna Ulrika och Augusta bar guldur under det att sonen och informatorn fick nöja sig med silverur. År 1802 förlorade han sin hustru. Före sorgeårets utgång höll han bröllop på Börstorp för dottern Augusta, som gifte sig med sedermera överstelöjtnanten friherre Anton von Knorring. Några år senare höll han dubbelbröllop för äldsta och yngsta dottern, som gifte sig den förra med sin frände kaptenen friherre Carl Gabriel Falkenberg af Trystorp och den senare med sedermera krigsrådet Carl Gudmund Lindencrona. Till sin svärson Anton von Knorring överlät han Börstorp och den fideikommissrätt som belastade denna egendom överfördes till det av honom förvärvade, nära Falköping belägna Knorringgodset Stora Bäckebo. År 1807 ingick Carl Gabriel Spens nytt gifte. Han och hans nya maka — friherrinnan Sofia Lovisa Sack — bosatte sig 1810 på Engelholm. Hon blev den första grevinnan på gården.

De båda makarna har antecknats som givare av flera gåvor till sin församlings kyrka. När den nya, åren 1819—21 uppförda kyrkan blivit färdig, överlämnade de till "kyrkans fulla ego" den runda ornerade, invändigt förgyllda kalk och ovala oblatask av silver, som de redan 1813 låtit tillverka i Norrköping. Sistnämnda år skänkte hon "Altarhyende af hvitt sidentyg med Tyllfoder, 8 guldroser i hörnen och ett utsydt Lamb i mitten samt IHS". Av henne har kyrkan också fått en altarduk med breda spetsar. Något tveksam förefaller däremot uppgiften att båda makarna skulle ha skänkt "Skrud af svart sammet med breda silfvergaloner och 1 bredt kors frammantill och 1822" samt "Altarhyende af svart sammet med silfverkors och breda galoner". Carl Gabriel Spens avled nämligen angivna år, vilket ger anledning att tro att den svarta skruden liksom altarhyendet skänkts av den efterlevande maken som minnesgåva. Som änkegrevinna överlämnade hon påföljande år en ljuskrona av glas. Ett par år senare avled hon själv. Predikan vid hennes begravning hölls av den på annan plats i denna bok omtalade prosten Johan Brunnus, vilken predikan finns i Kungl. bibliotekets handskriftsamling. Brunnus talade om "de uppoffringar Salig Fru Grevinnan gjordt till denna helgedoms prydnad" samt berättade i detta sammanhang, att hon och hennes väninna Hedvig Silfverhjelm skänkt vardera 500 riksdaler till kyrkans orgelverksfond.

Carl Gabriel Spens och hans första hustru vilar i gemensam grav i Enåsa men de gravsattes icke i det av hans far byggda gravvalvet utan i jord utanför kyrkan under en sten, vars text nu är oläslig. Hans andra äktenskap var barnlöst. I första giften hade han en son, som omkom 1811 "genom en vådlig händelse i ett tröskverk". Carl Gabriel Spens' yngre bror hade dött före honom och på nytt gick fideikommisset över till en brorson.

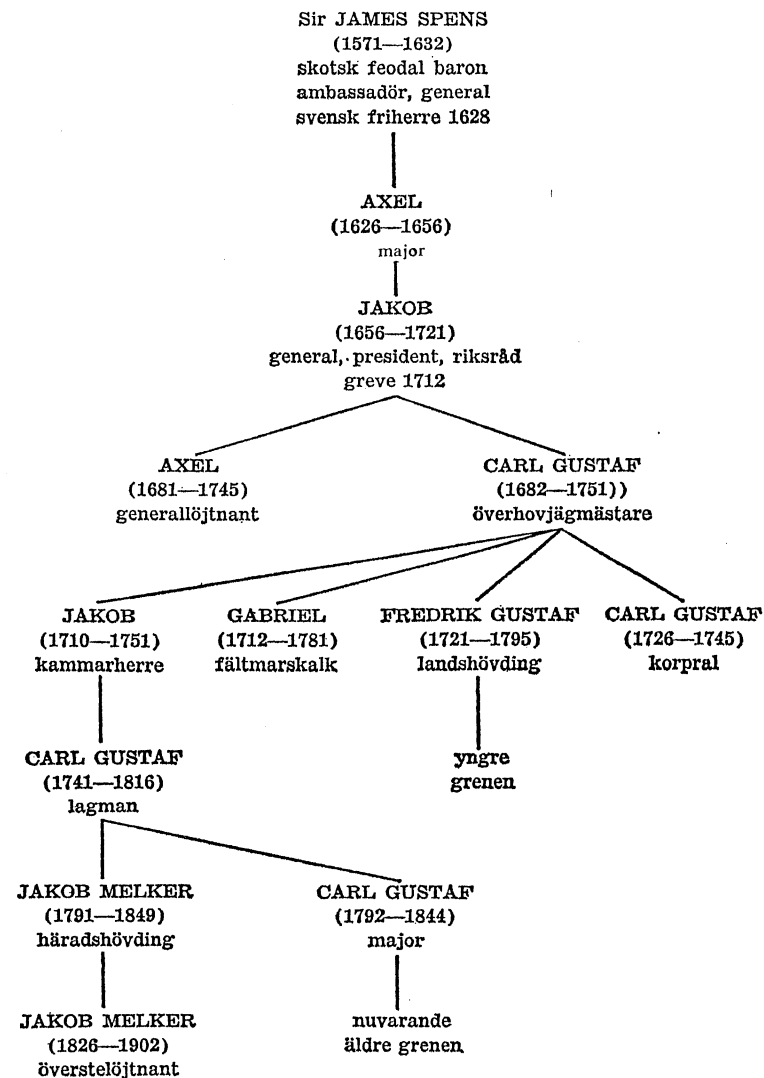
5. Denna gång tillföll fideikommisset en minderårig. Den nye fideikommissarien Carl Axel Spens var vid farbroderns död endast sexton år gammal. Han var sedan tre år inskriven som kadett men avgick från Karlberg redan påföljande år. Fem år gammal hade han blivit faderlös. Brunnus nämner i sin predikan, att åt hans "bildning gaf nu Fru Grevinnan Spens en omtanke så egen dess edla hjerta". Brunnus betecknar sig också själv som hans lärare. Men han var nog inte den ende läraren. År 1824 prästvigdes Mattias Israel Wikström till huspredikant på Engelholm. Man bör kunna utgå från att han tjänstgjort som informator för den unge fideikommissarien. Sin befattning som huspredikant uppehöll han ej länge men skulle 25 år senare återkomma för att tillträda som kyrkoherde i Gryts pastorat. Av brev, som finns i behåll, framgår att Carl Axel Spens var en mycket skrivkunnig herre. Breven avhandlar mest penningaffärer, närmast föranledda av borgensåtaganden för hans svågrar friherrarna Arvid och Vilhelm Rehbinders. Carl Axel Spens gifte sig 1827, nyss myndig bliven, med deras syster Hedvig Catharina Charlotta Johanna Rehbinders. Genom detta gifte blev han också svåger med Brunnus, som var gift med

en äldre halvsysster till bruden. Bröllopet ägde rum i dennas hem Fredriksnäs i Gryts socken. Det dröjde inte mer än några år förrän de nygifva fick anordna det första släktbröllopet på Engelholm, då Carl Axel Spens' yngsta sysster gifte sig med Arvid Rehbinder. På Engelholm växte också upp många nya medlemmar av släkten, den första barnfamiljen i det gamla huset.

År 1882 publicerades som följetong i Norrköpings Tidningar romanen "Fosterdottern" — senare i bokform utgiven i ett par upplagor — med undertiteln "En familjehistoria från Östgöta skärgård från mediet av sjuttonhundratalet". Författarinnan Wilhelmina Gravallius hade särskilda förutsättningar att beskriva förhållandena i denna skärgård. Hon hade under början av 1800-talet tillbringat sin barndom i prästgårdar i Hammarkind. Enligt bokens undertitel har handlingen förlagts till mitten av 1700-talet men åtskilliga detaljer har författarinnan hämtat från sin egen tid. Den beskrivna familjehistorien utspelas på egendomen Wikingsborg, som med hänsyn till lägesangivelse m. m. påminner om Engelholm. I boken, som i vissa delar kan betecknas som romantiserad bygdeskildring, berättas bl. a. om festligheter av olika slag. Beskrivningen av den av marschaller upplysta herrgårdsparken och gnistregnet från de brinnande tjärtunnorna på holmarna som i augustimörkret lyste över sjön kan väl tänkas gälla Engelholm och återge vad författarinnan själv upplevt eller hört berättas. Även saluten från de på gården uppställda kanoerna omnämns. Kanske serverades på dessa middagar den också i sen tid populära Östgöta-rätten "Greve Spens' tårta". De stora tillställningarna på Engelholm under 1800-talet var dock de årligen återkommande midsommarfestligheterna. Vid dessa fester samlades traktens ungdom och dansen avslutades först vid soluppgången, då segel sattes för hemfärd.

Anrep har i sina ättartavlor antecknat om Carl Axel Spens: "Lefver utan tjänst på sitt nämnda fideikommiss". Han synes ha varit intresserad av den stora trädgården och lät vid denna på en holme uppföra ett orangeri. Någon tid innehade han uppdrag som ledamot av direktionen för Östgöta hypoteksförening. Hans tillvaro som lantjunkare och fideikommissarie varade lång tid. Då han dog 1892, hade han innehaft fideikommisset i sjuttio år. Han och hans hustru jämte de flesta av deras åtta barn är gravsatta i det spensiska gravkoret vid Sankt Anna kyrka.

6. Valter Spens, som vid faderns död fick övertaga fideikommissegendomarna Engelholm, Norrum och Stora Bäckebo, var född 1840 och hade tjugu år gammal avlagt officersexamen. Han blev officer vid livregementets dragoner, förbandet med de vita uniformerna, vid vilket även släktens huvudman, innehavaren av Höja fideikommiss Jakob Melker Spens var officer. Valter Spens tog emellertid avsked 1873 med tillstånd att kvarstå som löjtnant i armén. Av fadern arrenderade han Engelholm 1870—76. Även hans generation har exempel på giftermål mellan två syskonpar.

Hans sysster Helga Maria Vilhelmina hade år 1873 ingått äktenskap med kaptenen greve August Reinhold Louis Stackelberg och året därefter gifte sig Valter Spens med sin systems svägerska Sofie Emilia Beata Lovisa Stackelberg.

Valter Spens innehade sina fideikommisssegendorar endast fem år. Han avled 1897 och efterträddes av sin ende son Gabriel.

7. Denne var född 1878 och alltså icke myndig. Engelholm anses ha förvaltats på ett föredömligt sätt av hans förmyndare.

Gabriel Spens anförtroddes ett flertal kommunala uppdrag. Han blev nämndeman redan 1905 och häradsdomare 1927 samt lämnade detta uppdrag först i samband med att den nya rättegångsbalken trädde i kraft 1948. Han var landstingsman samt under lång tid ledamot av styrelsen för häradets skogsallmänning och av vägstyrelsen. Han var även fram till hög ålder medlem av kommunalfullmäktige, kyrkoråd och polisdirektion.

Några år efter det att han gift sig med Ellen Enhöring blev mangårdsbyggnaden föremål för en genomgripande upprustning. Delar av fideikommisset såldes 1938 och egendomen bestod därefter av ett 90-tal hektar åker och närmare 350 hektar skogsmark.

1964 års lag om avveckling av fideikommiss hade icke varit i kraft lång tid förrän den blev tillämplig på släkten Spens' samtliga fideikommiss. Gabriel Spens avled i april 1965 och ättens huvudman, tillika innehavare av Höja fideikommiss — då förvandlat till fideikommisskapital — kaptenen Harald Spens dog icke lång tid därefter. Gabriel Spens blev alltså den siste innehavaren av Engelholms fideikommiss. Vid sin död efterlämnade han hustru, barn, barnbarn och även barnbarns barn. Engelholm har visserligen förlorat sin fideikommissnatur men egendomen är alltjämt i familjens ägo och någon förändring i det avseendet är icke aktuell.